

Пандас А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Одеської державної академії будівництва та архітектури

**ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ, ПОТЕНЦІАЛ І ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ МІСТ У ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКІЙ
СИСТЕМІ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ**

Історично сформована й зростаюча під впливом ринкової модернізації й глобалізації територіальна соціально-економічна асиметрія виступає одним з основних факторів відокремлення й випереджальної динаміки великих міст Причорноморського регіону (у даній якості ідентифіковані Одеса, Миколаїв, Запоріжжя і Херсон), їх трансформації у вузлові елементи формованої поліцентричної мезоекономічної системи. На даний час пріоритетним фактором і індикатором економічного потенціалу великих міст Причорноморського регіону є прогресуюча локалізація в них транснаціонального бізнесу, глобального менеджменту й сектору послуг (фінансових, транспортних, туристично-рекреаційних і ін.), а також генерування міською економікою власних мережних структур (торгівля, харчова промисловість і ін.).

Локалізований у макрорегіоні урбаністичний каркас, у свою чергу, є фактором прогресуючої поляризації (у регіональному й макрорегіональному масштабі) і просторового розшарування південно-української мезоекономіки за умовами, темпами і моделями кризового реструктурування й наступного економічного росту.

Ключові слова: *глобалізація, мезоекономіка, велике місто, територіальна соціально-економічна система, соціально-економічний розвиток.*

Пандас А.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ПОТЕНЦИАЛ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ КРУПНЫХ ГОРОДОВ В ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ ПРИЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА

Исторически сложившаяся и растущая под влиянием рыночной модернизации и глобализации территориальная социально-экономическая асимметрия выступает одним из основных факторов отделения и опережающей динамики крупных городов Причерноморского региона (в данном качестве идентифицированы Одесса, Николаев, Запорожье и Херсон), их трансформации в узловые элементы формируемой полицентрической мезоэкономической системы. В настоящее время приоритетным фактором и индикатором экономического потенциала крупных городов Причерноморского региона является прогрессирующая локализация в них транснационального бизнеса, глобального менеджмента и сектора услуг (финансовых, транспортных, туристическо-рекреационных и др.), а также генерирования городской экономикой собственных сетевых структур (торговля, пищевая промышленность и др.).

Локализованный в макрорегионе урбанистический каркас, в свою очередь, является фактором прогрессирующей поляризации (в региональном и макрорегиональном масштабе) и пространственного расслоения южно-украинской мезоэкономики по условиям, темпам и моделям кризисной реструктуризации и последующего экономического роста.

***Ключевые слова:** глобализация, мезоэкономика, большой город, территориальная социально-экономическая система, социально-экономическое развитие.*

Pandas A.V. ECONOMIC FACTORS AND POTENTIAL PRIORITIES DEVELOPMENT OF LARGE CITIES IN THE TERRITORIAL-ECONOMIC SYSTEM OF THE BLACK SEA REGION

The historical and growing under the influence of market modernization and globalization of territorial socio-economic asymmetry is one of the main factors of

separation and outperformance of major cities of the Black Sea region (in this capacity identified Odessa, Nikolaev, Zaporozhye and Kherson), transforming them into key elements formed polycentric mesoeconomic system. Currently, the priority factor and an indicator of the economic potential of the major cities in the Black Sea region is a progressive localization in their transnational business, global management and services sector (financial, transport, tourism and recreation, etc.). As well as generating urban economies of their own networks (trade, food industry, and others.).

Localized in the macro-region urban framework, in turn, is a factor in the progressive polarization (in the regional and macro-regional scale) and spatial separation of the South-Ukrainian mesoeconomics the terms, rates and patterns of restructuring crisis and subsequent economic growth.

Key words: *globalization, mesoeconomics, big city, territorial socio-economic system, socio-economic development.*

Постановка проблеми. Глобалізація, з одного боку, сприяє вибудовуванню монополюсної територіально-господарської системи України (з домінуванням Києва як загальносистемного розпорядницько-перерозподільчого й інноваційного центру), з іншого боку – створює передумови для її трансформації в багатополюсну конструкцію на основі мобілізації й дієвого використання сформованої якості господарського й поселенського середовища великих міст, що визначає можливість їх включення в глобальну економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками теорій просторового розвитку є А. Вебер, М.Вебер, У. Ізард, В. Кристаллер, В. Лаунхардт, А. Льош, Ф. Перру, Т. Паландер, Т. Райнер, Й. Тюнен та ін. Широке коло питань проблематики розвитку міст і міських поселень розробляли провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: Е.Б.Алаєв, М.М. Баранський, С.Дорогунцов, Ф.З. Заставний, Л.М. Корецький, В.М. Кубійович, В.В. Немченко, М.М.Паламарчук. О.В. Панухник, Л.Г.Руденко, В.Ф.Семенов, О.І.Шаблій, В.Шевчук, Л.Шостак тощо.

У наукових працях вказаних авторів формується науково-методичний

базис, здатний забезпечувати високий рівень економічного розвитку будь-якої території з точки зору просторового підходу. Втім, залишаються відкритими питання вивчення шляхів забезпечення динамічного зростання, досягнення зрівноваженості, збалансованості, зменшення внутрішніх асиметрій у забезпеченні системного функціонування, обґрунтування критеріїв оцінки стану та вибору стратегічних напрямків просторового розвитку великих міст України.

Постановка задачі. На основі аналізу еволюції великих міст у мезоекономічному контексті визначено спряженість основних етапів (стадій) ринкового реформування української економіки, дифузії в ній (у територіальному аспекті) новаційних імпульсів глобалізації, особливостей еволюції системи великих міст і домінантних груп факторів їх розвитку (ендогенних, ендегенно-екзогенних або мезоекономічних, екзогенних і «нових ендегенних»).

Однією з детермінант мезоекономічного розвитку виступає глобалізація, що ініціює загальну модернізацію світогосподарської системи, становлення й дифузії її постіндустріальної моделі, ріст територіальної соціально-економічної поляризації й урбанізації, складання агломеративних форм виробництва й розселення й відповідних мережних взаємодій, що видозмінюють як сам територіально-господарський контекст, так і позиціонування у ньому міських поселень, у першу чергу великих. Генеруючи додатковий потенціал регіонального розвитку й, одночасно, продукуючи його лімітуючи обставини, глобалізація веде до трансформації сформованої територіальної соціально-економічної системи, наростанню асиметрії мезоекономіки, відокремлення великих міст як пріоритетних «полюсів росту».

[1, с.35]

Проблематика ініційованого глобалізацією розвитку великих міст як полюсів мезоекономічної динаміки здобуває особливу значимість для Причорноморського регіону України, поліетнічної території периферійного

типу з вираженою нерівномірністю соціально-економічного розвитку.

Будучи мезоекономічним феноменом, міста (їх ресурсна база, функції, структурні й динамічні характеристики, сформована система господарських і культурних контактів та ін.) проектують на всю систему регіональної організації економіки. [2, с.108] Існує й зворотний вплив: велике місто виступає продуцентом мезоекономічного середовища, «живлиться» його ресурсами й все це дозволяє говорити про фундаментальну спряженість власне міського й у цілому мезоекономічного розвитку, особливим родом, що виявилася в сучасному контексті під впливом фактору глобалізації (рис. 1).

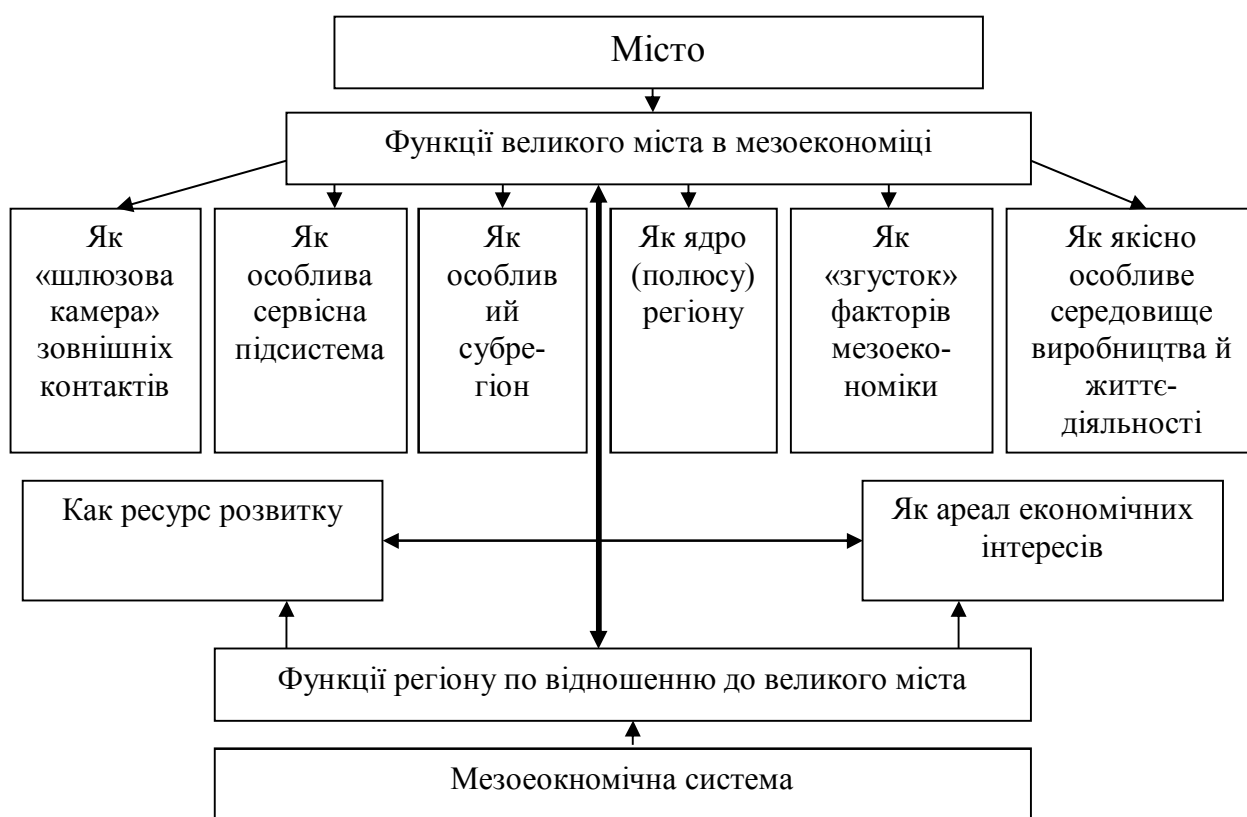

Рис. 1. Функціональна спряженість великого міста й мезоекономіки в цілому в умовах глобалізації

Існує принципова спряженість основних етапів (стадій) ринкового реформування української економіки, дифузії в ній (у територіальному аспекті) новаційних імпульсів глобалізації, особливостей еволюції системи великих міст і доміантних груп факторів їх розвитку (табл. 1).

Хронологічна спряженість ринкової трансформації й глобалізації й еволюції домінантних факторів мезоекономічного розвитку великих міст України

Зразковий часовий період	Етапи ринково-трансформаційної траєкторії	Домінантна група факторів розвитку великих міст	Особливості еволюції системи великих міст	Стадії впливу глобалізації на мезоекономіку й великі міста
1992 – 1995 р.	кризовий спад	Ендогенні інерційні (успадковані від радянського періоду й «локалізовані» безпосередньо в місті ресурсні передумови й фактори)	Кризова дезагрегація	Підготовча
1996 – 1999 р.	стагнація	Ендогенно-Екзогенні (ресурси «освоюваної» містом і контрольованої їм мезоекономічної периферії)	Стабілізація й формування моноцентричної системи	Активне включення в глобалізацію моноцентру
2000 – 2006 р.	посткризовий ріст	Екзогенні (ресурси загальноукраїнської метрополії й частини глобальних мереж)	Початок формування багатопольової системи	Поширення імпульсів глобалізації на окремі територіальні сегменти мезоекономіки
з 2007 р.	інвестиційний ріст	Ендогенні новаційні (сформована за пострадянський період якість господарського й поселенського середовища міста, що визначає можливість включення в глобальну економіку, тобто ресурси модифікованої міської економіки і глобалізації)	Завершення складання багатопольової системи, формування урбаністичних ареалів, мереж і агломерацій	Фронтальний вплив глобалізації на мезоекономічну систему в цілому

Вирішуючи завдання якісної модернізації господарського й поселенського середовища, великі міста змушені усе більш активно взаємодіяти з «власною» мезоекономікою, одночасно включаючись у глобальні економічні мережі й процеси. [3, с.305] Дані процеси, здобуваючи універсальний характер, мають і

територіальну специфіку, що ілюструє аналіз ситуації на Півдні України.

Домінантною тенденцією розвитку мезоекономіки українського Причорномор'я є виражена територіальна соціально-економічна поляризація, що проявляється як на регіональному, так і на субрегіональному рівні, де виділяються чотири великих міста (Одеса, Миколаїв, Херсон і Запоріжжя, що концентрують істотну частку загальнорегіонального економічного потенціалу

Знаходячи новий, адекватний гео економічним реаліям господарський вигляд у процесі відновлення індустріального потенціалу, розвитку третинної сфери, нарощування комунікаційно-транспортних функцій, всі вони (за винятком Херсону, де структурні зміни не настільки інтенсивні) виявилися в привілейованому положенні стосовно інших регіональних столиць, отримуючи якість макрорегіонального «полюсу росту».

Базований на обліку динаміки й обсягу й «якості» економіки міста, її відповідності реаліям постіндустріальної моделі глобалізованого світу рейтинг великих міст Причорноморського регіону представлений у табл. 2.

Таблиця 2

Рейтинг великих міст Причорноморського регіону за їх економічним потенціалом

	Одеса	Миколаїв	Запоріжжя	Херсон
Динамічні показники (промислове виробництво, роздрібний товарообіг, заробітна плата, введення житла інвестиції в основний капітал за 1990-2013 р.)	1	2	3	4
Показники обсягу (частка міста в масштабі Причорноморського регіону за основними показниками)	1	2	3	4
Якісні показники (розвиненість ринкової інфраструктури, міграційна привабливість, душеве введення житла й ін.)	1	2	3	3
Підсумковий рейтинг	1	2	3	4

Пріоритетним фактором і індикатором економічного потенціалу великих міст Причорноморського регіону є прогресуюча локалізація в них

транснаціонального бізнесу, глобального менеджменту й сектору послуг (фінансових, транспортних, туристично-рекреаційних і ін.), а також генерування міською економікою власних мережних структур (торгівля, харчова промисловість і ін.).

Загальна включеність регіону в глобальну економіку, при цьому, неадекватна імперативам глобалізації, пріоритетам розвитку мезоекономіки, що, почасти, пов'язане з функціональною «недооформленістю» економічних систем великих міст як потенційних комунікаційно-ретрансляційних центрів, «поліусів» модернізації й глобалізації. [4, с.134]

Показано, що реалізація містами свого мезоекономічного потенціалу багато в чому кореспондується з масштабом і інтенсивністю ринково-інституціональних перетворень. Великі міста виступають епіцентрами інституціональної модернізації. Тут найбільш динамічно йде адаптація до українських умов становлення ринку нерухомості, що трансформує просторову (з відокремленням елітних міських зон і кварталів, перенесенням промисловості на периферію), галузеву (трансформація «міста – заводу» у поліфункціональні центри з нарощуваним третинним сектором), соціальну й іншу структуру. Великі міста створюють найбільш сприятливі умови й для реалізації підприємницької активності, формування адекватних ринку її господарських форм, включаючи інститут малого підприємництва. У цьому зв'язку відзначається пріоритетність імпорту інститутів, що вкорінюються в великих містах, на південно-українську територіально-господарську периферію (за рахунок максимізації господарських, рекреаційних, науково-освітніх і інших контактів із аграрними територіями, у тому числі й безпосередньо, що тяжіють до великих міст, що, вимагає концептуалізації й реалізації ідеї «Великої Одеси» та ін.). Доцільно також становлення власне мезоекономічного інституту «великого міста» (у його іміджевому, нормативно-правовому, бюджетно-податковому й іншому аспектах).

В останні роки великі міста Півдня України не тільки розвиваються випереджальними темпами, але й відчувають істотний дефіцит ресурсів росту. Все більший обсяг бюджетно-фінансових ресурсів перерозподіляється не через місцеві, а через регіональні й державний бюджети; економіка міста все

зростаючою мірою починає контролюватися тісно пов'язаним з державою трансрегіональним бізнесом, великими природними монополіями. Істотно зросли в останні п'ять-шість років державні фінансово-економічні ресурси, що стають об'єктом гострої конкуренції великих міст; останні ж усе більше залежні від регулятивних впливів на загальнодержавному й регіональному рівні (у провідному місті українського Півдня – Одесі, незважаючи на статус муніципалітету-донора, безоплатні перерахування з обласного бюджету в складі дохідних джерел становлять 30-40%).

У цьому зв'язку необхідно виділити базові пріоритети (нарощування сучасних функцій і загальної експортоорієнтованості міської економіки; випереджальний розвиток інфраструктури бізнесу й міжнародного туризму; перехід від конкуренції великих міст до їх мережних взаємодій; нейтралізація негативних екстерналій глобалізації й ін.) і напрямки державної підтримки розвитку великих міст із урахуванням фактору глобалізації (рис. 2).

Рис. 2 Основні напрямки державної підтримки розвитку великих міст із урахуванням фактору глобалізації

Необхідний послідовний перехід від прямої бюджетно-фінансової підтримки великих міст до системного забезпечення їх інвестиційної привабливості, особливо для транснаціонального бізнесу. Альтернативою «накачування» міст бюджетно-фінансовими ресурсами повинна стати вивірена,

враховуюча локальну специфіку й ситуацію на глобальних ринках активність по формуванню системоутворюючих для економічних систем великих міст кластерів [5, с.107], чие становлення (у великих містах Причорноморського регіону це можуть бути «згустки» господарської активності аграрно-промислової спеціалізації, що доповнюються елементами високотехнологічних виробництв і інфраструктури транспорту й логістики) передбачає не тільки багатоканальну державну підтримку, але й дієву координацію ресурсів і зусиль на державному, регіональному й місцевому рівнях, вибудовування схем приватно-державного партнерства, у тому числі й взаємодії із зацікавленими транснаціональними структурами.

Випереджальний розвиток великих міст у мезоекономічному контексті сполучений також з дієвим механізмом їх позиціонування як специфічного товару у рамках ідеології й практики територіального маркетингу [6, с. 257]. Ефективним інструментом останнього здатні стати Інтернет-технології, орієнтовані на поєднання трьох основних моментів: простота пошуку ресурсу в мережі за допомогою великих українських і світових пошукових систем; якість і обсяг інформації про соціально-культурне, економіко-політичне становище міста, про його реальні конкурентні переваги, про комфортність і привабливість міського середовища для населення; рівень технічного виконання сайту або ж форму подачі інформації [7, с.84]. Для формування в мережі сприятливого іміджу міста необхідна також наявність відповідної інформації на офіційному регіональному сайті й достатній кількості посилань на неофіційні інформаційно-розважальні портали.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізовано комплексний (враховуючий динаміку, «обсяг» і «якість» економіки міста, її відповідність реаліям постіндустріальної моделі) порівняльний аналіз великих міст українського Причорномор'я і їх ранжирування. Виявлені домінуючі тенденції еволюції їх господарського й поселенського середовища (відновлення індустріального потенціалу, розвиток третинної сфери, нарощування комунікаційно-транспортних функцій, зростаюча залежність від екзогенної

ринкової кон'юнктури, економічна маргіналізація значних шаблів міської спільноти, глобалізація міського соціально-економічного простору й ін.).

Бібліографічний список:

1. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем / М.М. Габрель. Інститут регіональних досліджень НАН України. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2004. – 400 с.
2. Макухи В.О. Економіка міст. Україна і світовий досвід: Навч.посіб. / В.О. Макухи. – К.: Основи, 1997. – 243 с.
3. Кузнецов С.Г. Територіальне планування і розвиток міст / С.Г. Кузнецов, І.І. Ананян, Л.М. Богак. – Донецьк: Норд-Пресс, 2008. – 335 с.
4. Ісаченко Н. Особливості містобудівного зонування / Н. Ісаченко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер: Економіка АПК. – 2013. – № 20(2). – С. 133–141. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20\(2\)__27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnau_econ_2013_20(2)__27.pdf)
5. Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком: [Моногр.] / В.В. Мамонова. – Х.: Вид-во Хар РІ НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
6. Шібаков В.Г. Місто, як складна еколого-соціально-економічна система / В.Г. Шібаков, Т.В. Шібакова. – Львів.держ.агроун-т, 2000. – 359 с.
7. Силкин С.В. Развитие социально-экономических систем в современных условиях на примере крупного города / С.В. Силкин. – М.: Научные записки, 2014. – 136 с.